
DE PARTIJ VAN DE ARBEID IN DE KOUDE OORLOG 1946-1958: EEN OVERZICHT

Maarten Brinkman

Dat een socialistische partij als de Partij van de Arbeid zich in de Koude Oorlog niet neutraal opstelde, maar duidelijk positie koos tegenover het communisme en van harte instemde met het toetreden van Nederland tot de NAVO, wekt nu, vier decennia later, wel eens verwondering. Historisch gezien was de keus van de PvdA helemaal niet zo vreemd.

De harde opstelling van de Nederlandse sociaal-democraten tegenover het communisme was zeker geen product van de Koude Oorlog. De SDAP had het bolsjewistische regime afgewezen en vanaf de oprichting van de Communistische Partij in 1918 (of juist: vanaf de oprichting van de Sociaal-Democratische Partij in 1909) hadden sociaal-democraten en communisten in Nederland tegenover elkaar gestaan. De sociaal-democraten wezen elke samenwerking van de hand met een partij die in hun ogen ondemocratisch was in organisatie, middelen en doelstelling en die het repressieve bewind van Stalin hemelhoog prees. Daarnaast meenden ze dat ze alleen al uit eergevoel niet konden samenwerken met een partij die hen voor 'sociaal-fascisten', 'ergste vijanden van de arbeidersklasse' en 'lakeien van de bourgeoisie' uitmaakte.

Toen in de jaren dertig de dictatoriale regimes terrein wonnen, werd de tegenstelling socialisme-kapitalisme voor de SDAP minder belangrijk dan de tegenstelling democratie-dictatuur. De partij gaf in 1937 haar ontwapeningsstandpunt op: de parlementaire democratie was het waard verdedigd te worden, ook gewapenderhand. Oorlog en bezetting veranderden in zoverre iets aan de verhouding tussen sociaal-democraten en communisten dat individuele sociaal-democraten en communisten samenwerkten in verzetsgroepen en dat de Sowjetunie een bondgenoot was in de oorlog tegen Hitler-Duitsland. Maar de samenwerking die de communisten na de bevrijding voorstelden wezen de sociaal-democraten af.

In de eerste twee jaar na de oorlog zagen de sociaal-democraten voor zichzelf een middenpositie weggelegd tussen communisme en kapitalisme. Europa - met een sterke socialistische inbreng - moest, zo betoogde partijvoorzitter Koos Vorrink op het PvdA-congres in april 1947, een zelfstandige plaats in de wereld zien te behouden tussen het bolsjewistische, autoritaire Rusland en het kapitalistische, individualistische

Amerika¹. Europa kon er toe bijdragen, voegde fractievoorzitter M. van der Goes van Naters daar aan toe, dat de tegenstellingen tussen de Verenigde Staten en de Sowjetunie zich niet toespitsten².

Het verzwakte Europa had echter bijna niets in te brengen tegen de nieuwe wereldmachten. De internationale gebeurtenissen in 1947 deden het streven naar een onafhankelijke positie van Europa naar de achtergrond verdwijnen; de toon tegenover de Sowjetunie verscherpte en de oriëntatie op de Verenigde Staten werd sterker. In de loop van 1947 voerden de Russen, in samenwerking met de lokale communistische partijen, de gelijkschakeling door in Bulgarije, Hongarije, Oost-Duitsland, Polen en Roemenië. Socialistische partijen werden gedwongen te fuseren met de communistische partij en oppositieleiders werden gevangen gezet of geëxecuteerd. In de Kominform, opgericht in september 1947, kwamen ook de Westeuropese communistische partijen weer onder controle van Moskou.

De grote klap kwam in februari 1948: de communistische coup in Tsjechoslowakije, een land met een democratische traditie. Na die gebeurtenis was de houding van de PvdA sterk anti-Russisch en pro-Westers. In deze houding kan men een viertal elementen onderscheiden die in de periode 1948-1958 steeds terugkeren in redevoeringen, artikelen en congresbesluiten: het agressieve en expansionistische karakter van de Sowjetunie; de noodzaak van een sterke westerse defensie onder Amerikaanse leiding; de noodzaak van een radicaal-vooruitstrevende politiek als wapen in de strijd; de CPN als vijfde colonne.

Al in de SDAP had men zeer afwijzend gestaan tegenover het politieke systeem van de Sowjetunie, maar na de oorlog kwam er een element van kritiek bij: het als imperialistisch beschouwde optreden van de Russen in de landen binnen hun invloedssfeer en hun bedreiging van de vrijheid in de wereld daarbuiten. Het partijbestuur van de PvdA omschreef de communistische greep naar de macht in Tsjechoslowakije als "een phase in de imperialistische politiek der Sowjet-Unie, waardoor democratische rechten en vrijheden van de Oosteuropese volkeren opnieuw met voeten worden getreden"³. Het Russische nationalisme, zo luidde een passage in de congresresolutie over het toetreden tot de NAVO, streefde naar de macht over geheel Europa en naar wereldheerschappij; door deze Sowjetrussische agressie en dreiging met agressie was de gehele westerse beschaving in "doodsgevaar" komen te verkeren⁴.

Hierbij sluit het tweede element aan: de verdediging van de vrijheid tegen de Sowjetrussische dreiging in het westers bondgenootschap onder leiding van de Verenigde Staten. De Verenigde Staten, eens beschouwd als het bolwerk van het onbeperkte kapitalisme, werden na 1945 aanmerkelijk positiever bekeken in socialistische kring. De Amerikanen waren de bevrijders, maar er was meer: de *New Deal* van Roosevelt had het kapitalisme getemperd en met de *Fair Deal* van Truman, zo meenden veel socialisten, gingen de Amerikanen de progressieve kant uit. De ervaringen uit de oorlog en de spanningen tussen Oost en West na de oorlog maakten

het verlaten van de traditionele Nederlandse neutraliteitspolitiek onomstreden binnen de PvdA. Een Russische bezetting, zo was de opvatting, zou de ondergang van het socialisme betekenen. Vooral na 'Praag' sprak de PvdA zich onomwonden uit voor nauwere aaneensluiting van West-Europa en Amerika. De toetreding tot de NAVO aanvaardde de partij zonder grote problemen, al vonden sommigen dat er wel een erg zwaar accent op de militaire kant van het verdrag lag. De socialisten moesten achter het Atlantisch Verdrag, achter de defensie tegen de "Russische greep naar wereldheerschappij" gaan staan, stelde Van der Goes van Naters in zijn verdediging van de NAVO-resolutie op het congres van 1949; het ging volgens hem om de bescherming van het Westen tegen "de Russische vloedgolf" die al over een groot deel van Europa was gespoeld⁵. In de slotpassage van de resolutie sprak het congres uit dat de doeleinden van de NAVO, zoals het behoud van de geestelijke grondslagen van de westerse beschaving, ook tot de doeleinden van de partij behoorden en dat het in het verdrag het noodzakelijke en eerste middel zag om een derde wereldoorlog te voorkomen, maar ook dat het van deze defensieve poging alleen resultaat verwachtte als deze gepaard zou gaan met een consequente vooruitstrevende politiek van de betrokken landen.

Daarmee komen we bij het derde element: progressieve politiek als effectief wapen in de strijd tegen het communisme. Bij herhaling werd er op gehamerd dat een negatief anti-communisme het gevaar niet zou kunnen keren, maar dat slechts een radicale, vooruitstrevende politiek op alle maatschappelijke terreinen succes kon hebben. Na de staatsgreep in Praag probeerden de Nederlandse partijen elkaar te overbieden in anti-communisme. Te midden van dit propagandistische geschetter was het voor de PvdA niet gemakkelijk een eigen geluid te laten horen. De partij moest voorzichtig manoeuvreren, want minder scrupuleuze lieden stonden klaar om socialisme en communisme op één hoop te gooien. Toch verklaarde het partijbestuur in maart 1948 dat de partij haar strijdkracht niet zou verminderen en haar progressieve karakter niet liet aantasten door toe te treden tot een "negatief anti-communistisch blok". In een krachtige, constructieve politiek, steunend op het program van de PvdA, aldus de verklaring, lag juist de beste waarborg voor succes in de strijd tegen het communisme⁶.

Dat men de CPN als een bedreiging zag lijkt nu wellicht vreemd. De CPN was echter een partij die in 1946 tien en in 1948 acht van de 100 Tweede Kamerzetels had gewonnen. In Amsterdam waren CPN en PvdA in die jaren bijna even groot: bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 behaalde de CPN 32% van de stemmen, de PvdA 31%! In de PvdA zag men de communisten als vijfde colonne, als handlangers van de Sowjetunie; de CPN verdedigde immers de Sowjetrussische politiek in alles: de dictatuur van Stalin, de machtsgreep in Tsjechoslowakije en het onderdrukken van elke oppositie in de Oosteuropese landen. Zo kon het partijbestuur van de PvdA er in een verklaring op wijzen dat de gebeurtenissen in Tsjecho-

slowakije de "luidruchtige instemming en toejuichingen" genoten van de Nederlandse communisten, "overeenkomstig hun taak als Vijfde Colonne van het communistisch regime", dat zetelde in Moskou⁷. Men vreesde dat van de CPN politieke stakingen, zoals in Italië en Frankrijk, zouden uitgaan, die het openbare leven zouden ontregelen. De PvdA verscherpte na februari 1948 haar houding tegenover de CPN. Het partijbestuur vond een verbod van de CPN niet gewenst, maar het adviseerde raads- en statenfracties bij vacatures van wethouders, gedeputeerden en leden van commissies niet meer op communisten te stemmen.

'Argeloze' partijleden die oproepen van formeel neutrale, maar in feite communistische 'vredescomité's' ondertekenden werden stevig op de vingers getikt. Partijleden die kritisch stonden tegenover de defensiepolitiek en het bondgenootschap met Amerika konden niet rekenen op sympathie van de partijleiding. Toen in januari 1952 het manifest *De Derde Weg*, waarin stelling werd genomen tegen het Atlantisch Pact, mede ondertekend door enkele leden van de PvdA, in *De Waarheid* verscheen, sprak het partijbestuur van een volkomen onaanvaardbare situatie⁸. Een kritische houding tegenover het bondgenootschap met Amerika was in die jaren de houding van slechts een kleine minderheid in de partij. Wat de irritatie van het partijbestuur over die kritische houding wel begrijpelijk maakt is, dat partijleden, met respectabele bedoelingen, van hun verontrusting blijk gaven in gezelschap van personen die opvallend mild waren in hun beoordeling van de Sowjetrussische politiek. Publicatie in *De Waarheid*, de krant van 'de vijand', kon men uiteraard niet accepteren.

Degene die, meer dan anderen in de PvdA, in de jaren vijftig de Sowjet- russische politiek volgde en becommentarieerde was Jacques de Kadt. De Kadt was in die tijd een van de belangrijkste woordvoerders van de Tweede Kamerfractie op het gebied van de buitenlandse politiek. Hij publiceerde zijn beschouwingen onder meer in het maandblad *Socialisme en Democratie (S&D)*. In deze artikelen toonde hij zich een groot voorstander van een krachtige westerse defensie tegenover het Oostblok en hij hekelde de naar zijn mening vaak veel te slappe houding van het Westen.

De Kadt pleitte overigens, ondanks zijn reputatie van ijzervreter, nooit voor een agressieve politiek jegens de Sowjetunie. Op het partijcongres over de buitenlandse politiek in december 1950 opperde hij zelfs de mogelijkheid van iets dat later 'vreedzame coëxistentie' is gaan heten. Met het heersende regime zou een draaglijke verhouding mogelijk zijn als het van iedere agressie zou afzien. Het kon daartoe gedwongen worden als het zou beseffen dat, door de kracht van het Westen, iedere agressie op een nederlaag zou uitlopen. De kans dat een dergelijk regime, zonder imperialistische successen, van binnenuit ten val zou komen, achtte De Kadt zeer groot. Er was dus geen enkele reden tot een preventieve oorlog tegen Rusland. Het Westen kon de onvermijdelijke ineenstorting van de Russische wereld afwachten als het tenminste voor veiligheid en welvaart in de eigen wereld zorgde⁹. Afwachten en zien wat er gebeurt, was De

Kadts advies.

De veranderingen in de Sowjetunie na de dood van Stalin in 1953 bleken uiteindelijk niet van dien aard te zijn dat de PvdA er aanleiding in vond haar houding te wijzigen. Chroesjtsjow kwam in februari 1956 met onthullingen over de wandaden van Stalin, maar in november 1956 werd de opstand in Hongarije op stalinistische wijze neergeslagen. 'Hongarije' betekende een nieuw dieptepunt in de verhouding tussen de PvdA en de Sowjetunie. Op 27 oktober 1956 vond in het partijbestuur een curieuze discussie plaats over de toestand in Hongarije. Evert Vermeer, die in 1955 Vorrink als voorzitter was opgevolgd, vroeg zich af hoe men de Hongaren zou kunnen helpen. Volgens J.M. den Uyl, de directeur van de Wiardi Beckman Stichting, was effectieve hulp alleen te bereiken door het zenden van Amerikaanse bommenwerpers naar Moskou. "Is men bereid", zo vroeg hij, "op dit ogenblik een oorlog te riskeren? Steunverlening op deze wijze aan de opstandelingen betekent het riskeren van een oorlog". Geert Ruygers, een van de buitenland-deskundigen van de partij, had een minder riskant idee: hij stelde voor het optreden van de Russen in de Veiligheidsraad aan de orde te stellen en om medicamenten naar Hongarije te sturen. Fractievoorzitter J.A.W. Burger vond het "buiten proporties" te bespreken "of we al of niet een oorlog met Rusland moeten aangaan". Hij stelde een geldinzameling ten bate van vluchtelingen voor¹⁰.

Op 4 november maakten Russische troepen een definitief einde aan de opstand. "Een zwaar bewogen dr. Drees, die zijn emoties nauwelijks kon bedwingen", verklaarde tegenover *Het Vrije Volk*, dat hij, "diep verontwaardigd en ernstig bezorgd over het lot van het Hongaarse volk, dat juist hoopte zijn vrijheid te hervinden", de berichten over "het schandelijke optreden van de Russen in Hongarije" had gehoord¹¹. De volgende avond vonden in verscheidene steden, in een nationaal saamhorigheidsgevoel waar alleen de communisten buiten stonden, gezamenlijke demonstratieve bijeenkomsten van de vijf grote partijen plaats¹².

Drie maanden na 'Hongarije' schreef prof. J. Tinbergen in *S&D* een gewaagd artikel¹³. Hij wilde een discussie op gang brengen over de rol van de sociaal-democraten in het Oost-West conflict. De socialisten, constateerde hij, hadden geen invloed in Amerika en Rusland, de twee machtscentra in de wereld. Toch was er voor hen een taak weggelegd bij het oplossen van grote vraagstukken als het vermijden van oorlog en de ontwikkeling van de arme landen. Omdat een ondoordachte politieke daad tot een wereldexplosie kon leiden was alleen "georganiseerde coëxistentie", van communisten en niet-communisten mogelijk. Een van de moeilijkheden die Tinbergen voorzag bij het verwezenlijken van zo'n georganiseerde coëxistentie was dat men "iets meer begrip" zou moeten tonen ten aanzien van de communisten. Men zou moeten beseffen dat zij een grote macht hadden en dat hun bepaalde dingen ernst waren waarvoor ook de sociaal-democraten stonden. De sociaal-democraten zouden een "ongeëmotioneerde discussie" moeten bevorderen over de resultaten van communistische en

niet-communistische regimes en pogingen moeten steunen om minder zwart-wit te redeneren dan de communisten.

Tinbergens voorstellen gingen lijnrecht in tegen de heersende opvattingen in de PvdA. Op het congres van maart 1957 werd de partijlijn echter met kracht bevestigd. Zowel Vermeer als Burger pleitten voor volstrekte eensgezindheid van het Westen tegenover het communisme. Een toenaderingspoging kwam niet van de kant van de PvdA, maar wel van de Sowjet-kant; een merkwaardige geschiedenis die de houding van de PvdA tegenover de Sowjetunie nog eens duidelijk illustreert.

Op 14 oktober 1957 kwam een Sowjetrussische ambassadeeraad aan Vermeer een brief van Chroesjtsjow overhandigen. De brief, gericht aan "kameraad Evert Vermeer, voorzitter van de Partij van de Arbeid van Nederland", luidde: "Geachte kameraad Vermeer, in opdracht van het Centraal Comité van de Communistische Partij van de Sowjet-Unie zend ik hierbij een brief aan het Dagelijks Bestuur van de Partij van de Arbeid over de toestand in het Midden Oosten. Wij hopen, dat de kwesties, die in deze brief behandeld worden, met de noodzakelijke aandacht door het Dagelijks Bestuur van uw partij behandeld zullen worden. Met innig respect, N. Chroesjtsjow, Eerste Secretaris van het Centraal Comité van de Communistische Partij van de Sowjet-Unie"¹⁴. In het bijgevoegde memorandum wees men er op dat een conflict in het Midden-Oosten zich zou kunnen uitbreiden tot een oorlog waarbij ook Nederland betrokken zou kunnen worden. Men hoopte, dat de PvdA de Amerikaanse plannen voor een militaire interventie in Syrië zou veroordelen en onmiddellijk stappen zou ondernemen om het gebruik van geweld te voorkomen. Tenslotte sprak men de hoop uit dat de PvdA welwillend en in het besef van de grote verantwoordelijkheid van de arbeiderspartijen voor het lot van de vrede, aan de oproep aandacht zou schenken.

Drie dagen later besprak het dagelijks bestuur de brief, die overigens ook bij de socialistische partijen in de andere NAVO-landen in Europa was bezorgd. De discussie ging over de vraag of de partij wel een antwoord moest sturen. Vermeer achtte het nodig om "tegen dit propagandistische stuk van Russische kant en stuk tegenpropaganda te leveren". Anderen, onder wie Burger, vonden het zenden van een antwoord ongewenst, omdat volgens hen een werkelijke polemiek met de Russische communisten toch niet mogelijk was. Het dagelijks bestuur besloot tenslotte "een kort afwijzend antwoord" op te stellen¹⁵. Dat korte, afwijzende antwoord aan Chroesjtsjow luidde: "Mijnheer, in opdracht van het Dagelijks Bestuur van de Partij van de Arbeid bevestig ik de ontvangst van uw brief en het bijgevoegde memorandum. Gegeven de overtuiging, dat gij het zijt, die met uw systeem van regeren en overheersen de vrede bedreigt, is er tussen u en ons geen basis voor discussie. Met de u bekende gevoelens, Evert A. Vermeer, voorzitter van de Partij van de Arbeid"¹⁶.

Het antwoord van de PvdA aan Chroesjtsjow haalde de wereldpers. Vermeer werd overstroomd met brieven en prentbriefkaarten uit binnen- en

buitenland van mensen die hem wilden gelukwensen¹⁷.

Toen de brief in het partijbestuur aan de orde kwam bracht Vermeer ook het artikel van Tinbergen in *S&D* ter sprake, want dat had hem verontrust. Hij meende dat er, met respect voor de vrijheid van de redactie van *S&D*, voldoende aanleiding was om eens met partijgenoot Tinbergen te praten¹⁸.

In november publiceerde Tinbergen een toelichting op zijn eerdere artikel¹⁹. De twee grote machtscentra hadden, stelde hij, onverenigbare "beginselprogramma's". Zij zouden die echter moeten aanpassen aan de nieuwe situatie, gezien de fundamentele belangen die op het spel stonden. Herziening van de beginselprogramma's met als doel het gevaar van een conflict te verkleinen zou gemakkelijker kunnen worden gemaakt door te onderzoeken wat eigenlijk de laatste doeleinden waren en in welk opzicht deze door minder riskante methoden zouden kunnen worden verwezenlijkt. Bij een objectieve ontleding van die laatste doeleinden zou wel eens kunnen blijken, dat de verschillen tussen communisten en niet-communisten minder groot waren dan in de propaganda werd voorgesteld. Omdat de sociaal-democraten in menig opzicht een positie tussen beide uitersten innamen, was er volgens Tinbergen een kans dat veel van hun denkbeelden uitgangspunt zouden zijn.

Tinbergens pleidooi voor een voorzichtige toenadering leverde hem een venijnige reactie op van Jacques de Kadt²⁰. De Kadt vond een vergelijking van beginselprogramma's volstrekt zinloos. Men moest, naar zijn mening, een politieke partij niet beoordelen naar wat uiteindelijk werd bedoeld, maar naar wat in de praktijk werd gedaan. Veertig jaar communistische praktijk diende dus de grondslag van de beoordeling te zijn en dan zag men aan Russische kant een "genadeloze heerschappij van de nieuwe uitbuitersklasse over het Russische volk en over alle volken die in de Russische machtsfeer kwamen, benevens een toenemende capaciteit tot bedrog en zelfbedrog. Als Tinbergen in dit alles een gemeenschappelijke socialistische grondslag ontdekt", vervolgde De Kadt fel, "dan wens ik in ieder geval geen enkele gemeenschap met het socialisme merk Tinbergen-Chroesjtsjow". Tinbergens artikel kwam er volgens De Kadt eigenlijk op neer dat men meer begrip voor de Russen moest hebben, omdat ze zulke goede raketten hadden. Als die nog wat beter werden, meende De Kadt, zouden de Russen wel laten weten "dat we ons moeten onderwerpen, willen we niet tot atoompoeder worden vergruizeld". Het Westen moest uitbreiding van de communistische wereld voorkomen door onder meer het verlenen van hulp aan onderontwikkelde gebieden, maar beslist niet aan die landen die vriendschappelijke betrekkingen onderhielden met "onze doodsvijanden de Russen". Met het partij-Rusland zou het Westen niet tot overeenstemming kunnen komen; het zou, meende De Kadt, moeten wachten tot de veranderingsprocessen zo sterk waren geworden, dat de partij er niet meer in zou slagen haar despotie te handhaven.

In *S&D* van februari 1958 plaatste Tinbergen kanttekeningen bij de "sappige beschouwing" van De Kadt²¹. Hij was het niet eens met diens

afwachtede houding. Wetenschappelijke contacten met de Sowjetunie achtte hij gewenst; die zouden kunnen leiden tot meer wederzijds begrip en, zo stelde hij, begrip was *conditio sine qua non* voor het voorkomen van vernietigende conflicten. De Kadt onderschatte volgens hem de gevaren van een groot conflict.

De Kadt diende Tinbergen in hetzelfde nummer van *S&D* van replek²². Een grote atoomoorlog behoorde volgens De Kadt niet tot de reële mogelijkheden; daarin zat voor de Russen geen winst, alleen maar risico. Het Westen, aldus De Kadts oude recept, moest afwachten wat er verder met Rusland zou gebeuren, intussen zorgend dat de Russen geen overwicht kregen en, overal waar men niet de Russische kant had gekozen, werken aan de verbetering van de sociale en culturele toestanden. Dat was, meende De Kadt, "een heel eenvoudig en vreedzaam program". Onderhandelen door de huidige regeerders en bij de huidige omvang van de paniekstemming betekende, "een nieuw Jalta, zoal niet een nieuw München". Het beste was de verdeling van de wereld in twee, scherp afgebakende invloedssferen en de beperking van het gevaarlijke, 'neutrale' niemandsland. De taak van het Westen lag in het versterken en verheffen van de eigen invloedssfeer op geestelijk en materieel gebied en het verbreken van alle contacten - behalve de meest formele - met de Russische sfeer. Hulp aan de achtergebleven gebieden in de eigen sfeer was plicht, hulp aan dergelijke gebieden in de andere sfeer was versterken van de vijand.

Met deze bijdrage eindigde de discussie tussen De Kadt en Tinbergen. De vraag is hoe hun partijgenoten beide standpunten zullen hebben beoordeeld. Het partijbestuur was het weliswaar niet eens met de voorstellen van Tinbergen, maar De Kadts bestrijding vond men tenslotte toch te ver gaan. Oud-premier W. Schermerhorn meende dat er behoefte was aan een rustige discussie en niet aan een polemieek op de manier zoals De Kadt die voerde. Vermeer was het met hem eens; hij zou er bij de redactie van *S&D* op aandringen dat alle artikelen voortaan op de toon werden getoetst. Vice-voorzitter Hein Vos vond dat men de houding tegenover de Sowjet-Unie niet kon afdoen met een anti-communistische uitspraak en Schermerhorn wees er op dat de ontwikkelingen in Rusland velen het gevoel gaven dat er wat meer perspectief kwam. Vermeer kon, aanknopend bij deze opmerking, melden dat het Koos Vorrink Instituut een conferentie zou gaan voorbereiden over de ontwikkelingen in de Sowjetunie²³.

Het lijkt alsof er, aan het eind van de hier beschreven periode, een voorzichtige accentverschuiving plaatsvond. Tegen de tijd dat de aangekondigde conferentie werd gehouden zat de PvdA in de oppositie en was er voor de partij een in allerlei opzichten nieuwe periode begonnen.

Vanuit de huidige situatie bekeken zal de opstelling van de PvdA in de Koude Oorlog sommigen vreemd voorkomen. Historisch gezien is de opstelling van de Nederlandse sociaal-democraten volkomen begrijpelijk. Al in de SDAP had men meer belang toegekend aan de tegenstelling democratie-dictatuur dan aan de tegenstelling socialisme-kapitalisme; in de PvdA

werd die lijn doorgetrokken. Voor de oorlog werd de democratie bedreigd door nazi-Duitsland, na de oorlog, zo was de opvatting, door communistisch Rusland. Het socialistisch ideaal van een middenpositie tussen Amerika en Rusland werd weggemaaid door de Sowjetrussische politiek in Midden- en Oost-Europa, waarvan ook socialisten het slachtoffer werden. Na de communistische greep naar de macht in Tsjechoslowakije - een land dat niet alleen een democratische traditie had, maar dat ook dichtbij lag - lag de keuze voor Amerika, de democratie, voor de hand.

Noten

1. Verslag 1ste congres PvdA, april 1947, p.10
2. *ibidem*, p.97
3. Verklaring PB 28-2-1948, in: HVV 1-3-1948
4. Verslag congres 1949, resolutie
5. Verslag congres 1949, p 62
6. Verklaring PB in notulen PB, 15-3-1948
7. Verklaring PB 28-2-1948, in :HVV 1-3-1948
8. Notulen PB, 11-3-1952
9. Verslag congres 1950, p.3-8
10. Notulen PB 27-10-1956
11. HVV 4-11-1956
12. HVV 5-11-1956
13. J. Tinbergen, "De internationale taak van de sociaal-democratie" in: *S&D*, februari 1957, p.84-89
14. Brief Chroesjtsjow aan Vermeer en memorandum CC CPSU aan DB PvdA, 11-10-1957, IISG, archief PvdA P7 1957/58
15. Notulen DB 17-10-1957

16. Brief Vermeer aan Chroesjtsjow 17-10-1957, IISG, archief PvdA P7 1957/58
17. Diverse brieven en kaarten aan Vermeer, IISG, archief PvdA P7 1957/58
18. Notulen PB 25-10-1957
19. J. Tinbergen, "Internationale socialistische politiek" in: *S&D*, november 1957, p.666-671
20. J. de Kadt, "Veertig jaar later. Het communistische Rusland en de westerse wereld" in: *S&D*, december 1957, p.689-704
21. J. Tinbergen, "Internationale socialistische politiek anno 1958" in: *S&D*, februari 1958, p.102-105
22. J. de Kadt, "Politiek of paniek" in: *S&D*, februari 1958, p.111-117
23. Notulen PB 28-2-1958